

Elsinkófálták a köztársaságot

Beszélgetés Halmai Gáborral

Millió oka van annak, hogy a magyar társadalom miért nem fogékony alkotmányossági kérdésekre. Az alkotmányos hagyományok hiánya, a megélhetési kérdések elsőbbsége, egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy 2010 után lehetővé vált a mai illiberális rendszer kiépülése. Megdönteni is rendkívül nehéz lesz, de a valódi kihívás a helyreállítás. Ez volt Halmai Gábor alkotmányjogász véleménye.

22

– Amikor a mostani beszélgetés témáját körvonalaztuk, még más volt az ország köztársasági elnöke, most már nincs. Az ügy részleteire ki nem térve nem csak annyi történt, hogy új köztársasági elnököt kellett választani, hiszen az Alaptörvény is módosul, ami durván beavatkozik az elnöki hatáskörökbe. Vagy ez már voltaképp mindegy?

– Természetesen az alkotmányozó egy alkotmányos demokráciában is módosíthatja a köztársasági elnök hatáskörét, de nem így, mint itt, amikor az egyetlen motiváció az éppen aktuális közhangulatnak való megfelelés, fittyet hányva a szabályozás konzisztenciájára. Ha elfogadják a módosítást az elnök ezentúl nem adhat majd kegyelmet kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények elkövetőinek (egyébként szerintem K. Endre esete nem ilyen), de továbbra is adhat terrorista-knak (adott is ugyanabban a menetben). Ez szintiszta populizmus,

annak is az autokratikus változata. Merthogy az eset kiváló igazolása az alkotmányos működés teljes hiányának: a köztársasági elnök döntését nem is tagadott módon egy püspök befolyásolta, akár egy teokráciában, lemondásra pedig szintén nem nagyon leplezett módon a pártelnök-miniszterelnök szólította fel, mint egy egypártrendszerű diktatúrában.

– Tizennégy évvel ezelőtt, amikor az alaptörvény parlamenti vitája zajlott, azt mondta, a magyar embereket nem nagyon érdeklik az alkotmányos kérdések, problémák. Ezzel ma már biztosan egyet lehet érteni. Miért alakulhatott ez így?

– Magyarországon soha nem volt igazán komoly alkotmányos kultúra, mint ahogy demokratikus kultúra is csak a magyar történelem nagyon rövid időszakában működött. Ezek az időszakok azután általában autokráciába fordultak. Tulajdonképpen nem meglepő, hogy 2011-ben, az Alaptörvény elfogadásakor az alkotmány később illiberálisnak nevezett jellegét nem vette észre a közvélemény. Még azt is hozzátenném, hogy a szakmai közvélemény egy része sem vette észre. Emlékszem, 2010 júniusában írtam egy cikket az *Élet és Irodalom*ba azzal a címmel, hogy *Búcsú a jogállamtól*, és nagyon sok kritikát kaptam nemcsak Fidesz-közeli, hanem az én felfogásomat inkább elfogadó szakemberektől is,

mondván, én itt csak huhogok, és túl korai még búcsúztatni a jogállamot.¹ A közvélemény bizonyára nem vette észre azt sem, hogy elsinkófálták a köztársaságot is. Nemcsak az alkotmány címéből és az állam nevéből, valójában is. Ennyiben az Alaptörvény tükrözi a helyzetet: ez nem egy köztársasági alkotmány, és Magyarország nem köztársaság. Még ha egyébként az Alaptörvényben anynyi benn maradt, hogy az államforma továbbra is köztársaság. Ám ez mindössze annyit jelent, hogy nem vagyunk monarchia, nem hívták vissza a Habsburgokat. A köztársaságnak sokféle definíciója, meghatározása van, de az bizonyos, hogy az valami értékközösség, lehetőleg minél több emberé az állampolgárok közösségén belül, akik aktív politika részvétellel – akár az alkotmány megalkotásában is – megpróbálnak a sokféle felfogásuk ellenére valamiféle konszenzust teremteni. Ennek a konszenzusnak az alapja a szabadság és a demokrácia. És ha olyan történelmi előzményeket nézünk, mint mondjuk az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, majd Kossuth 1851-es alkotmánytervezete vagy az 1946. évi I. törvény a köztársaság kikiáltásáról, akkor látjuk, hogy

¹ Az ÉS-cikkben H. G. idézi az Ember és polgár jogai deklarációjának 16. §-át, amelynek értelmében nem jogállam az, ahol a hatalmi ágak elválasztása nem valósul meg, és ahol az emberi jogok nem garantáltak. Ez érvényes lesz Magyarországra is. A kétharmaddal az Országgyűlés mindent meg fog szavazni, amit a kormány beterjeszt, és nem is lesz megfelelő normakontroll. Hiszen egyrészt az új köztársasági elnök, Schmitt Pál biztosan semmilyen törvényt nem fog az Alkotmánybíróságnak továbbküldeni, ami alapból gyengíti az AB lehetőségeit, másrészt az új alkotmánybírák valójában nem alkalmasak eme tisztség betöltésére, mert nem rendelkeznek kellő tudással, tapasztalattal. Így a kör bezárul. (F. Sz. E.)

ezek nem pusztán a nevükben viselték azt az ambíciót, hogy köztársaság legyen. Azoknak a szövegeknek, törvényeknek volt tartalmuk. Tartalom, amiről az előbb beszéltem. Hogy az egyenlő és aktív polgárok jogai korlátozzák az állam hatalmát. És ezt megegyezéssel, ha úgy tetszik, valamiféle szerződéses alapon alakítják ki. Ebben az értelemben Magyarország ma nem köztársaság. Nemcsak egyetértés nincs ezekben a kérdésekben, de a többségi hatalom, kimondva-kimondatlanul, nem kíván demokráciát. Függetlenül attól, hogy mit gondolnak a polgárok erről. Mert a felmérések szerint ők továbbra is azt gondolják, hogy demokráciában élnek. Ám amikor a hatalom illiberális demokráciáról beszél, az valójában oximoron, mert ha valami illiberális, akkor nem lehet demokrácia. A demokrácia feltételezi a liberalizmust, vagyis nemcsak a közösségi, hanem az egyéni szabadságokat is. Ezek az egyéni szabadságok nincsenek garantálva a mai alkotmányban. Nem garantálja őket az Alaptörvény intézményi rendszere, mondjuk egy független Alkotmánybíróság, bíróságok, ügyészség vagy média. Ebben az értelemben mondom, hogy Magyarország nem demokrácia. Nem érdemes a politikatudományi vitákba belemenni, hogy vajon az autokrácia még tekinthető-e versengőnek, vagy már nem.

– *Kik között lehetne versengés?*

– A nagy, minősítő intézmények, mint például a Freedom House, amelyek az országokat megpróbálják beskatulyázni valamelyik kormányzati formába, általában azt mondják, hogy mondjuk Lengyelország még a tavaly októberi válasz-

tások előtt is versengő autokrácia volt. Nem volt demokrácia, mert illiberális volt, de versengőnek volt tekinthető, mert lám, októberben a korábbi kormánypárt szabad választáson veszítette el a hatalmát. Nem volt biztos a választások kimenetele. Ebben az értelemben Magyarországon a 2014-es, 2018-as és a 2022-es választás a feltételek alapján tulajdonképpen egyesélyes választás volt. Az ellenzéknek nem volt reális lehetősége nyerni. Ez nem felmentés az ellenzék részére, mert természetesen sok hibát követtek el, és sokkal jobb eredményt érhettek volna el, de a választójogi törvények folyamatos átírása, a média teljes ellehetetlenítése győzelmi esélyeiket intézményes módon megszüntette. Ezért mondom, hogy Magyarország ma még csak nem is versengő autokrácia. Nyilván nem is diktatúra, elsősorban azért, mert a kormánypárt (egyelőre) nem alkalmaz közvetlen erőszakot hatalma megtartására. De a demokrácia hiánya – mint mondtam – azt is jelenti, hogy nem élünk köztársaságban, akkor sem, ha formálisan az Alaptörvény ezt mondja.

– *Mi csúszott el? Azt, hogy sosem volt igazán tartós demokrácia, a többi volt szocialista ország is elmondhatja magáról. De fél Szlovákia ki tudott menni egy tüntetésre, vagy fél Lengyelország. Mi történt másképp?*

– Hadd kezdjem olyasmivel, amiről lehet azt mondani, hogy másutt is jelen volt, de kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy ebből a '89–90-es rendszerváltási eufóriából egyszer csak átmentünk abba, ami ma van. Az biztos, és ez nem magyar sajátosság, hogy a polgárok fontosnak tartották, hogy az ország demokrati-

kus legyen, és még a mai felmérések is azt mutatják, hogy ezt értéknek tartják. Az más kérdés, hogy mit értenek demokrácián. De ennél fontosabb igény és elvárás volt az, hogy a rendszerváltás valósítson meg életminőség-váltást, változzon meg a gazdasági helyzet, legyen mondjuk Ausztriáéhoz hasonló, vagy legalábbis ahhoz közelítő életszínvonal Magyarországon. És ez kicsit háttérbe szorította azt, hogy egyébként milyen intézményi átalakítás szolgálja a demokrácia és a jogállamiság kiépítését. Ez nem ördögtől való, ilyen egy gazdasági rendszerváltás. Sokan bizonyosan azt gondolták, hogy ha átalakul a tervgazdálkodási rendszer piaci mechanizmussá, az magával hozza a demokráciát, mint ahogy a legtöbb nyugati országban így történt. Hogy ez nálunk máshogy volt, az magyarázható a demokratikus hagyományok hiányával is. A magyar történelemben nemigen volt példa hosszabb ideig tartó demokratikus átalakulásra. Ez megint mindenkire igaz, talán Csehország kivételével. Ha azt keressük, ami sajátos Magyarországon a többi, egykori táborbeli országhoz képest, akkor lehet találni jogi, alkotmányjogi okokat. Volt egy sajnálatos módon átörökített rendszer az alkotmány nagyon egyszerű módosítására. Még a Kádár-rendszerből átvett sajátosság, hogy kétharmadot kitevő szavazattal meg lehet változtatni az alkotmányt, még ha ennek 1989 előtt nem is volt jelentősége. A másik rendszerváltó hiba az volt, hogy rendkívül aránytalan választási rendszer jött létre. Ez pedig a könnyű, kétharmados alkotmányalkotással együtt végzetes volt. Ez először 1994-ben az MSZP-nek, aztán

2010-ben a Fidesznek tette lehetővé, hogy – az előbbi valódi koalícióban az SZDSZ-szel, a második, pedig kvázi koalícióban egy nem mérhető népszerűségű másik párttal együtt – a szavazatok mindössze 52-53 százalékkal megszerezte a mandátumok kétharmados többségét. Ez egyben alkotmányozó többséget jelentett.

– Akkor valahol az egész rendszernek a gyengesége arra is visszavezethető, hogy téves volt az a kiindulás, hogy a kétharmadot valószínűleg úgyszólván nagyon nehéz lesz megszerezni és korlátlanul kihasználni?

– Nem csak azt nem gondolta senki, hogy egy párt vagy pártkoalíció megszerezheti a kétharmadot ebben az aránytalanságban – önmagában az aránytalanság nem példa nélküli, vannak Európában ennél aránytalánabb rendszerek is, csak ez sehol sem eredményez alkotmányozó többséget –, hanem azt sem gondolták volna, hogy ha valaki meg is szerezné a kétharmadot, akkor azzal visszaél, és majd egyoldalú alkotmányozásba fog. Emlékezzünk vissza, hogy '94-ben, amikor az MSZP–SZDSZ-koalíció megszerezte a kétharmadot, az akkori kormány nagyon óvatosan fogott alkotmányozásba. Be akarták váltani azt az ígéretet, hogy végleges alkotmány szülessen, ugyanakkor érzékelték, hogy egy kormányzó koalíció az ellenzék nélkül nem alkotmányozhat, mert egy alkotmánynak azért mégiscsak az a lényege, hogy az minimálisan a parlamenti politikai erők valamiféle konszenzusára épül az állam működésének alapjait és a polgárok jogait illetően. Erre találta ki az akkori '94-es kormánytöbbség, hogy legyen egy négyötödös szabály, ami az alkotmány-előkészítés mód-

jában megkövetelte a kormánypártok mandátumarányát meghaladó konszenzust. Ezt 2010-ben a Fidesz egyszerűen kihúzta az Alkotmányból. Arra megint csak nem nagyon lehetett számítani, hogy az egykori demokratikus erő, a demokratikus átalakulás egyik vezető ereje, a Fidesz egyszer csak szembefordul mindennel, amit a '89-es alkotmány feltételezett, vagyis hogy az új alkotmány liberális, demokratikus alkotmány lesz, ami hatékonyan próbálja korlátozni a kormány hatalmát, még akkor is, ha ez a kormány kétharmados többséggel rendelkezik.

– Saját magát kellett volna korlátoznia.

– Igen.

– Ami korábban sem volt olyan nagy divat. Gondolok itt olyanokra, hogy ha az volt az érdek, akkor a monetáris tanács létszámát felduzzasztották, ha az volt az érdek, akkor nem sikerült alkotmánybírákat választani, ha pedig az volt az érdek, akkor meg hirtelen sikerült. A korábbi kormányoknál is érzékelhető volt, hogy a rendelkezésre álló téren túl akart terjeszkedni mind a kormány, mind a pártpolitika.

– A kormány vagy a végrehajtó hatalom, akár egy köztársasági elnök, mindig megpróbálja a saját hatalmának határait kijebbn tolni, és megpróbál elmenni a falig. De attól alkotmányos egy rendszer, hogy beleütközik ezekbe a falakba, beleütközik az Alkotmánybíróságba, a Legfelsőbb Bíróságba, beleütközik minden más intézménybe, ami arra van, hogy ellenőrizze a kormány hatalmát, és megakadályozza azt, hogy az korlátlan legyen. Emberileg

érthető, hogy mindenki próbál minél több hatalmat megszerezni, ettől még nem lesz valaki autokrata, csak ha ennek érdekében áthágja az egyetemes alkotmányos elveket, vagy ha módja van ezekkel ellentétes alkotmányt alkotni.

– *Hogy mennyire tisztellem a szabályokat, és mennyire várom el saját magamtól is azt, hogy betartsam, az eltérő. Nyilván másoktól mindig könnyebb elvárni.*

– Tudnék sorolni számos, ma demokratikus szempontból abszolút feddhetetlennek tartott végrehajtó hatalmi vezetőt, aki beleesett ebbe a hibába. Roosevelt elnöknek, amikor úgy nézett ki, hogy a Legfelsőbb Bíróság megakadályozza a New Deal bevezetését, az első ötlete az volt, hogy felemeli a Legfelsőbb Bíróság tagjainak létszámát, kinevez új bírókat, akik majd támogatják terveit. Ez önmagában nem ördögtől való, feltéve, hogy a rendszer megakadályozza az ilyen törekvéseket. Sajnos '89 után ezek az intézményi hibák, tehát a nagyon aránytalan választási rendszer és a könnyű alkotmányozás segített abban, hogy autokratikus hajlamú vezetők ezzel visszaéljenek. Ugyanezzel nem autokratikus hajlamú vezetők nem éltek vissza.

– *Mit lehetett volna másképp kommunikálni vagy másképp csinálni, mondani, mondjuk 1989 után vagy 2010 és 2014 között? Visszatekintve már tudjuk, hogy minden akkor kezdődött, mégis valahogy nagyon elvont értelmiségi problémának tűnt, jaj, hát az alkotmánnyal mi lett?*

– Kétségtelen, hogy az alkotmány és az alkotmánybíráskodás az első években, összehasonlítva más orszá-

gokkal is, rendkívül aktivista módon próbálta az 1989-es alkotmánymódosítás korlátait orvosolni. Hiszen egy alkotmánymódosítás, nem lévén új alkotmány, nem tudott mindent elintézni. Az úgynevezett láthatatlan alkotmány koncepciója próbálta a hiányokat pótolni. Akkor, mivel még nem volt alkotmányos tradíció, nem volt alkotmányos kultúra, az Alkotmánybíróság magára vállalta azt a feladatot, hogy kialakítja ezt egyfajta elitista aktivizmussal. Mint Sólyom László tanácsadója, akkor magam is egyetértettem ezzel.²

– *Ehhez a folyamathoz normál esetben kellett volna kétszáz év?*

– Valahogy így. Az ambíció az volt, hogy ez talán gyorsabban is megtörténhet. Sólyom László, amikor 2010-ben már látta, hogy az Alaptörvény nem az, amit – az Alkotmánybíróság addigi gyakorlata alapján – ő egy alkotmányos berendezkedésről gondolt, még optimista volt. Azt mondta, hogy az Alkotmánybíróság kialakította az alkotmányos kultúrát, és ez majd meg fogja védeni az alkotmányosságot. Szerintem ez naivitás volt, mert az alkotmányos kultúra nem tudott kialakulni két évtized alatt. Nem az Alkotmánybíróság miatt, hanem mert más dolgok fontosabbak voltak az elején. És ha valaki, mint a Fidesz 2010 után szisztematikusan elkezd dolgozni az alkotmányos kultúra ellen egy nem liberál-demokratikus alkotmányos-

² Az Alkotmánybíróság első elnöke, Sólyom László dolgozta ki a láthatatlan alkotmány elméletét, amely azon a gondolaton alapul, hogy egy alkotmány szövegének értelmezésével az Alkotmánybíróság maga is alkotója az alkotmánynak, ami elkövetkezendő alkotmányossági vizsgálatainak alapját képezi. (F. Sz. E.)

ságot hirdető kultúrát propagálva, büszkén vallva, hogy illiberális alkotmányt alkot, vagyis nem garantálja az egyének jogait, a hatalom megosztását és a jogállamiságot, akkor az hozzájárul ahhoz, hogy ez a kultúra ne is tudjon kialakulni. Egy írásomban tovább is mentem ennél, és azzal is összefüggésbe hoztam az alkotmányos kultúra kialakulásának nehézségeit, hogy vajon az első Alkotmánybíróság, a magam szerepét sem kisebbitve, és olykor a parlament, nem akart-e túlságosan gyorsan haladni bizonyos liberális értékek érvényesítésében, vagy olyan döntések meghozatalában, ami nem élvezte a lakosság többségének támogatását.

– *Milyen liberális értékekről beszélünk? Ezt csak azért kérdezem, mert az utóbbi években a liberális és a liberalizmus kifejezések egészen más színezetet vettek. Ha ma azt mondom magamról, hogy liberális vagyok, akkor rögtön a szexualitásomat kezdik firtatni.*

– Liberális az, aki kiáll egy korlátozott államhatalom és az egyéni jogokat biztosító alkotmányos rendszer mellett. Hogy példát mondjak a talán túl gyorsan erőltetett liberalizmusra, ilyen volt a halálbüntetés eltörlése, aminek én mint elnöki tanácsadó nagy támogatója voltam, és ma is az vagyok. Csak nem biztos, hogy az Alkotmánybíróságnak ilyen gyorsan kellett ezt a döntést meghoznia akkor, amikor 60-70 százalékos támogatottsága volt a halálbüntetésnek. A többség egyébként még ma is inkább halálbüntetés-párti.

– *Ha nem lett volna eltörölve a halálbüntetés, akkor azt érezte volna a lakosság, hogy az az ő döntése? Így viszont épp az ellenkezője történt?*

– Azzal, hogy el lett törölve, azt érezhette a választópolgárok többsége, hogy az ő szava itt nem számít. Valaki az elitből ezt eldönti helyette, akkor is, ha mindenki tudta, hogy a többség ellene van. De ez csak egy példa, és nincs is olyan nagy jelentősége a dolognak, főleg azért, mert az Európa Tanács-beli tagságnak 1992-ben egyébként is egyik feltétele volt, hogy ne legyen halálbüntetés. Ha az átmeneti igazságszolgáltatást vesszük, kicsit más a helyzet. Az emberek többsége valamiféle elszámoltatást szeretett volna. Az Alkotmánybíróság, megint hozzáteszem, az én egyetértésemmel, másképp döntött. Ma is azt gondolom, hogy alkotmányelméleti értelemben helyesen. Az Alkotmánybíróság azt mondta, hogy nem lehet jogállamot jogállamellenes eszközökkel felépíteni. Tehát ha egyszer a jogállam szerint létezik az elévülés intézménye, és egyes bűncselekmények, még a legsúlyosabbak is bizonyos idő után elévülnek, akkor ezt tudomásul kell venni, és akármennyire szeretnénk megbüntetni például Biszku Bélát, nem lehet, mert a cselekménye elévült. Az is igaz, hogy a németek nem voltak ilyen kényesek, amikor azt mondták, hogy igen, az elévülés intézménye létezik minden jogállamban, csak hogy ott (és itt) nem volt jogállam '89-ig, ezeket a bűncselekményeket nem üldözték. Aki a tömegbe lövetett, azt nem hogy nem büntették meg, hanem kitüntették '56 után, tehát ne értékeljük az ő javára azt az időt, ami úgy telt el, hogy a cselekményét nem üldözték.

– *Németország egy kicsit másképp nézett szembe a saját történelmével, mint Magyarország.*

– Én egyetértettem a magyar döntéssel, de lehet, hogy a választópolgár meg azt gondolta, hogy itt van egy magát liberálisnak mondó elit intézmény, ülnek valahol fönt az elefántcsonttoronyban, és eldöntik helyettem, hogy mi legyen. Fontos, hogy közvélemény-kutatási adatokkal igazolható volt: többségben voltak azok, akik szerettek volna valamilyen elszámoltatást. Ez ugyan a parlament, és nem az Alkotmánybíróság döntése volt, de mondhatnám példának a köztársasági elnök választásának intézményét is. Nyilvánvaló, hogy politikai megfontolás húzódott amögött, hogy a köztársasági elnököt ne a nép válassza. Ám nagyon nehéz ezt alkotmányjogi érveléssel alátámasztani, miközben az ország többsége közvetlen választást szeretett volna. Egy alkotmányjogász elmagyarázhatja, hogy butaságot akarsz, mert miért kéne közvetlen választással megerősíteni egy olyan intézményt, mint a köztársasági elnöki, ami hatásköreit tekintve nem erős. Az emberek többsége mégis azt támogatta. Miért ne lehetett volna ezt hagyni? Ezek kicsi dolgok, nem ezek voltak a fő okai az alkotmányos intézményekből vagy a liberalizmusból való kiábrándulásnak. És nem is a kétharmad, meg az aránytalan választási rendszer. Millió ok van, és megengedem, nem is ezek a jogi okok a legfontosabbak. De ha okokat keresek, akkor lehet, hogy ezek is hozzájárulnak ahhoz, ami most van. Nehezebb lett volna talán a liberális szót olyan szitokszóvá változtatni, amire utalt, hogy ma már a liberális egyenlő a hazaárulóval vagy az ország ellenségével. Ha körbenézünk a szabad világban, akkor liberális demokráciákat lá-

tunk. Még akkor is, ha egyik-másik régebbi liberális demokrácia kezdi elveszíteni egykori fényét, de akkor is az a törekvés, hogy éljünk liberális demokráciában. Itt Magyarországon meg a kimondott törekvés az, hogy illiberális rendszerünk legyen. Egyelőre a kormány nem meri azt mondani, hogy ne éljünk demokráciában, mert mint mondtam, a demokráciának még mindig van egyfajta támogatottsága, de a liberalizmust erről sikerült leválasztani. Pedig ha leválasztjuk a liberalizmust, akkor elveszítjük a demokráciát is.

– *Azért az elszámoltathatóság most is, illetve a jövőben is elég komoly kérdés lesz. Lengyelországban lehet látni, hogy nem olyan könnyű a Kaczyński-éra vívmányait lebontani, elszámoltatni az előző rendszert, illetve visszaállítani a régi normákat.*

– Így van, ráadásul Lengyelország abban a helyzetben volt – ami különbözik a magyartól –, hogy ott nem volt alkotmányozó többsége a Kaczyński-féle kormánynak. Így tulajdonképpen ők 2015-től egészen tavaly októberig kénytelenek voltak mindent úgy csinálni, hogy egyszersem megsejtették a saját alkotmányukat.

Magyarországon a Fidesznek abban az értelemben könnyebb dolga volt, hogy megalkotott egy illiberális alkotmányt. De még azt is milliószor megsértette. Az egész rendkívüli állapot, a veszélyhelyzet előbb a menekültválság, majd a Covid, két éve pedig az orosz agresszió óta úgy, ahogy van, a saját alkotmányukat is sérti. Ez a folyamatos rendeleti kormányzás, vagyis a parlament kikapcsolása még az illiberális alkotmánynak, mondjuk a parlamentarizmus alapvető elveinek sem felel meg. A kor-

mány továbbment az illiberalizmus útján még a versengő autokrácián is túl azzal, hogy permanens rendkívüli állapotban élünk.

2022 áprilisa előtt felmerült az a lehetőség, hogy mi lesz, ha az ellenzék megnyeri a választást, értelemszerűen nem kétharmaddal, mert arra semmi esély nem volt. Mint kiderült, egyszerű többségre sem volt esély, de voltak ilyen spekulációk. Az általam szerkesztett *Fundamentum* című folyóirat készített egy különszámot arról, hogy mit lehetne csinálni alkotmányosan, ha az új kormány nem szerzi meg az alkotmányozó többséget, és kénytelen az illiberális alkotmány keretei között visszaállítani a liberális demokráciát. Tehát úgy, hogy például nem tudja lecserélni az alkotmánybírákat, nem tudja kicserélni a köztársasági elnököt, és még nagyon sok mindent nem tud megcsinálni.

Itt felmerült minden, ami ma Lengyelországban dilemma. És a PiS minden intézkedésre, mint a bekebelezett média felszabadítása, a korrupció miatt elítélt képviselők kiebrudalása a szejmből, azt mondja, hogy lám, ti jogállamellenes eszközökkel véditek a jogállamotokat. Magyarországon sem lett volna egyszerű, vagy lesz egyszerű, ha a Fidesz-kormány elveszíti a többségét.

– *Ha holnapután összeomlana a kormány, és új csapat jönne, akkor mennyi idő lenne, hogy helyreálljon egyfajta 2010 előtti rend? Csak azt kell kívánni, hogy a kinevezettek mandátuma lejárjon?*

– Még akkor se lenne egyszerű. Ha egy alkotmánybíró mandátuma lejár, akkor az újat is csak kétharmaddal lehet megválasztani, és feltehető,

hogy a kormányhatalmat elveszítő Fidesznek még marad egyharmada, hogy mindent blokkoljon. Ahogy ma Lengyelországban az elnök teszi ezt: minden törvényt meg tud vétózni, és meg is vétóz. Van egy elméleti vita-kérdés, amit el kell dönteni: muszáj-e ragaszkodni ahhoz a tételhez, amihez látszólag az Alkotmánybíróság ragaszkodott a Zétényi–Takács-törvény elkaszálásakor '92-ben, hogy jogállamot csak jogállami eszközökkel lehet működtetni. *(A már említett elszámoltathatósági dilemma alapja Zétényi Zsolt és Takács Péter képviselők törvényjavaslata volt, amelyet 1990-ben nyújtottak be az Országgyűlésnek. Ebben az szerepelt, hogy az 1944 decembere és 1990 májusa között elkövetett emberölések, halált okozó testi sértések és hazaárulások ügyében újrakezddődjék az elévülés azon esetekben, amelyeket a proletárdiktatúra rendszere nem torolt meg. F. Sz. E.)*

Muszáj-e ragaszkodni ahhoz, hogy nem lehet semmit csinálni azzal, ami a jelenlegi Alaptörvényben van, és azokkal, akiket a jelenlegi Alaptörvény szerint egypárti alapon megválasztottak. Azt gondolom, egy megoldás van, és ez válasz az eredeti kérdésére, amitől egy kicsit eltávolodtunk, arra tudniillik, hogy mit lehetett volna jobban csinálni. Egy nagyon széles társadalmi alapon álló alkotmányozó gyűléssel előkészíttetni egy új alkotmányt, amit valódi társadalmi vitán – nem pedig teljesen ellenőrizhetetlen „konzultáció” – lehetne megtárgyalni, majd referendummal elfogadtatni.

– *Egyfajta népszavazásként?*

– Mondjuk. Ez nem lesz jó példa, mert nem volt sikeres, de Chilében megpróbálták a társadalom minél

nagyobb részét bevonni az előkészítésbe, nem magának az alkotmány-szövegnek a megalkotásába, hanem annak eldöntésébe, hogy mégis milyen elveken alapuljon a majdani alkotmány.

– *A magyar emberek nem annyira aktívak.*

– Valóban, kicsit saját magamnak mondom ellent, amikor ezt a javaslatot előhozom, mert magam állítottam, hogy az alkotmányos kultúra még ma is nagyon messze van attól, hogy az embereket igazán érdekelje, milyen az alkotmány. De talán rá lehet mutatni arra, melyek a húsba vágó kérdések. Meg lehetne például magyarázni, mi lenne az előnye, ha a jelenlegi médiamonopólium megszűnne. Meg lehetne értetni az emberekkel, hogy mindaddig, amíg az uniós értékekkel ellentétes tartalmú alkotmányunk van, addig nem számíthatunk európai uniós támogatásokra. És azt tudjuk, hogy az emberek körülbelül hetven százaléka támogatja az Európai Uniót, és különösen szeretné, ha az európai uniós források továbbra is gazdagítsák ezt az országot. Ezt egy átgondolt és jól menedzselt kampánnyal el lehetne magyarázni, és az embereket be lehetne ebbe vonni. Valahogy így lehetne a passzív polgár és a kívánatos politikai részvétel 22-es csapdját elkerülni. Legyen egy valóban demokratikus részvétellel kialakított alkotmányunk, hiszen sem a '89-es, sem a 2010-es nem volt ilyen. Én ezt az egy utat látom, ami át tudja hidalni a mai Alaptörvény alapján áthidalhatatlannak tűnő helyzetet.

– *Azért is, hogy aki a választások után vesztesnek érzi magát, az is kiengesztelődjön?*

– Kétségtelen, hogy a veszteseket is be kell vonni ebbe, de ennél is fontosabb, hogy ne egyszerűen a parlament dolga legyen az új alkotmány megalkotása.

– *A szavazókra gondoltam, akik vesztesnek érzik magukat a választás után, akik attól tartanak, hogy a világvége következik, mert nem az lesz a miniszterelnök, akit ők akartak. Ahogyan 2002-ben érezték magukat a Fidesz-szavazók, vagy ahogyan 2010 óta négyévente az ellenzéki szavazók.*

– Minden hamis propagandája és minden alkotmányosan elfogadhatatlan üzenete ellenére, hogy „a nép nem lehet ellenzékben”, ami már-már a választási eredmények megkérdőjelezését jelentette, amit a Fidesz a 2002-es kudarc után csinált a polgári körök megszervezésével, az egy igazi mozgalmat épített fel, és ez sikeres volt. Más kérdés, hogy mire használta ezt a mozgalmat. De jó példa arra, hogy lehet embereket mozgósítani. Ilyesfajta mozgósításra lenne szükség ezúttal egy jó cél, egy liberális demokratikus alkotmány előkészítésére. Ez a cél tenné ezt az összefogást és annak eredményét, az így létrejövő berendezkedést valóban köztársaságivá.

– *A magyar lakosságra eléggé jellemző, hogy mindig valahonnan várja a megoldást, csak neki ne kelljen csinálnia semmi kényelmetlent. Nem takarékoskodom a nyugdíjas éveimre, hanem talán nyerek a lottón, én nem csinállok semmit, majd Amerika megment minket, majd az unió megment minket. Azon túlmenően, hogy nyilvánvalóan az unió nem fog minket megmenteni, mert nem az a*

dolga, technikailag mi az, amit képes tenni mégis egy tagállamért? Vannak hagyományos elképzelések a szavazati jog megvonásáról, Huxitról, de mi az a jogi lehetőség, ami mégis szóba jöhet a pénzvisszatartáson kívül?

– A mostani pénzvisszatartáson kívül nem sok minden, de ez komoly eszköz. 2018 táján az unió rájött arra, hogy hatástalanok a hagyományos eszközök, beleértve a hetes cikkelyt, amiből sosem lett semmi szankció, és tartok tőle, hogy nem is lesz. Egy autokratikus rendszer a kötelezettségzegési eljárásokat sem veszi komolyan. Az egyetlen dolog, amivel meg lehet fogni egy autokratát, ha elzárják a pénzcsepőt. 2018-ban, a Brexit után, amikor megcsappantak az uniós források, az unió rájött, hogy nem engedheti meg magának, hogy az adófizetőinek a pénze autokraták oligarcháinak a zsebébe vándoroljon. A jogállamisági mechanizmussal a magyar kormány elevenére tapintottak, de sajnos ezt sem sikerült kompromisszumok nélkül végigvinni. Ez részben politikai játszmák következménye: nincs meg az egyértelmű politikai akarat arra, hogy következetesek legyenek. Részben meg az intézményrendszeré, hiszen egyhangú döntés kell bizonyos kérdésekben, amit az Orbán-kormány a folyamatos vétőzásával kihasznál. Ez pedig elvtelen engedményeket tesz szükségessé, ami diszkreditálja az EU-t is. Tízmilliárd eurót egyszer csak odaadtak, mert a kormány azt ígérte, hogy megjavítja az igazságszolgáltatás rendszerét,

egy töredékét azoknak a követeléseknek, amit támasztottak. És valószínűleg ezt sem teljesítette. Az unió mai működési rendszere nem teszi lehetővé a következetességet. Például felmerülhetne az unióból való kizárás lehetősége. Abban ugyanis biztos vagyok, hogy az Orbán-kormány nem akar maga kilépni. Az unió persze nem fogja tudni a magyar demokráciát visszaállítani, de sok mindent tehetne, ha tudna és akarna annak érdekében, hogy a feltételek jobbak legyenek ehhez a magyar választópolgárok számára.

– És mi tudná visszaállítani a demokráciát? Főleg egy ilyen rendszerben, ahol rendeleti kormányzás folyik. Ha, mint mondta, ez már nem olyan autokratikus rendszer, amelyik változtatásra alkalmas, akkor mi hozhatja el a végét?

– Valami kataklizma. Én leginkább egy gazdasági összeomlásra gondolok, amihez persze még az is kellene, hogy az ellenzék képes legyen kiutat mutatni egy komoly gazdasági válságból. Ma még ezt sem látom. Sajnos a rendszer ma nem képes önmagát megújítani. A valódi demokrácia azért jó dolog, mert önmegújító. Ez már nem demokrácia, és ennek következtében nem tud megújulni. '89-ben is a külső körülmények kedvező alakulása kellett ahhoz, hogy változás történjen. A gazdaság összeomlása és a külső körülmények együttesen tették lehetővé, hogy rendszerváltás legyen. Én most se látok más lehetőséget.